

УДК 316.312

Борщ Костянтин Костянтинович
кандидат соціологічних наук, доцент
кафедра соціології та соціальної роботи
ДВНЗ Ужгородський національний університет, м.Ужгород, Україна

АЛКОГОЛІЗМ ЯК ФОРМА ДЕВІАТИВНОЇ СІМЕЙНОЇ ПОВЕДІНКИ: НАСЛІДКИ ТА ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ

Девіація в різних формах є дуже поширеним явищем. Тенденція до відхилення від загальноприйнятих правил поведінки має давню історію, вона з'явилася одночасно з зародженням людства. Уже тоді суспільство ставило на її шляху якісь перешкоди, що утримували людей від вчинків, що суперечать уявленням людей про правила поведінки. Сімейні девіації становлять загрозу для нормального існування і розвитку сімейних відносин. Також під загрозою знаходиться процес первинної соціалізації дітей. Тож, у статті розкрито сутність явища алкоголізму в сучасних українських сім'ях, а також значну увагу приділено методам та напрямкам подолання та протидії алкоголізму. Отже, проблема девіаційних форм сім'ї є актуальною в сучасному українському суспільстві, тому вона потребує детальнішого вивчення та аналізування.

Ключові слова: сім'я, сімейні відносини, девіація, алкоголізм.

Вступ. Динаміка соціальних процесів у період трансформації, кризова ситуація в багатьох сферах громадського життя, аномічний стан українського суспільства, неминуче приводять до збільшення девіацій, що проявляються в поведінкових формах, що відхиляються від норм. Найбільшою мірою це простежується в збільшенні кількості девіаційних форм сучасної української сім'ї.

Прогресування розвитку і збільшення кількості девіаційних форм сім'ї є однією з найбільших проблем сучасності. Адже наявність девіацій в сім'ї має негативний вплив і на дітей, що в них виховуються. Вони переймають від батьків неправильні моделі поведінки, а інколи дана проблема викликає гальмування їх розвитку та перешкоджає формуванню повноцінної особистості. Тобто девіації впливають не тільки на їх носія, але й на його оточення та близьких людей.

Вивчення даної теми є актуальним як з теоретичного боку, так і з практичного. Адже необхідно вивчати девіацію на теоретичному рівні, аналізувати основні її властивості, простежувати та характеризувати її особливості, для подальшої розробки шляхів її попередження та використання різноманітних засобів для їх реалізації. Тому, вивчення та дослідження девіаційних форм сучасних українських сімей та застосування знань на практиці є важливою умовою для розвитку не тільки теперішнього суспільства, але й для наших нащадків.

Мета статті – визначити вплив алкоголізму на сімейні відносини, визначити основні шляхи подолання цієї форми девіаційної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Наявні регіональні відмінності у шлюбно-сімейній структурі населення зумовлені соціально-економічними особливостями регіонів, укладу життя, статеві-вікового складу населення, насамперед міського і сільського. Як свідчать дані, розлучення і неповні сім'ї найбільше поширені в індустріально розвинених областях, тобто серед міських жителів. Тут також менша середня величина сім'ї та кількість дітей у сім'ях. Порівняно міцніші шлюбно-сімейні традиції – в селах та в західних областях України, де переважає сільське населення. В цих областях більша схильність до шлюбу, нижчі показники розлучень, а сім'ї більші за кількістю дітей та інших родичів, які мешкають спільно [1, с.67].

Отже, можна сказати, що сучасний стан соціального інституту сім'ї характеризується такими особливостями як:

- інститут сім'ї як порівняно стійка соціальна структура суспільства зберігає найвищу ваго-

мість у масовій свідомості населення;

- продовжують знижуватися показники шлюбності українського населення за одночасного підвищення показників розлученості, овдовіння та позашлюбного народження дітей;
- у сімейно-шлюбній структурі населення продовжуються тенденції до зменшення частки молодих сімей, заснованих на офіційно оформленому шлюбі, та зростання частки неповних сімей (без шлюбної пари), що складаються з матері й дитини;
- поглиблюється гендерна асиметрія у шлюбних та сімейних характеристиках населення, що виявляється, зокрема, у розриві між частками жінок і чоловіків, які перебувають в шлюбі, а також у зростанні кількості овдовілих осіб у суспільстві за рахунок жінок;
- поширені у суспільстві гендерні стереотипи свідчать про те, що сучасні гендерні відносини перебувають у стані певної трансформації, зумовленою розвитком загальної політичної і соціально-економічної ситуації у країні, а тому ті суперечливі тенденції, що спостерігаються в інституті сім'ї, потребують додаткового вивчення їх як феномена перехідного періоду [1, с.76].

Надзвичайно гострою проблемою є маргіналізація частини сімей внаслідок таких соціальних патологій, як алкоголізм, наркоманія, насильство, що загострюються в умовах невизначеності соціальних ідеалів суспільства, швидкого майнового розширення населення. Це призводить до поширення такого соціально небезпечного явища, як соціальне сирітство внаслідок нехтування батьками своїх родинних обов'язків, поява особливої маргінальної групи – «дітей вулиці», які займаються бродяжництвом та жебрацтвом. Поширення дитячої безпритульності й бездоглядності є однією з найгостріших соціальних проблем сучасної України і свідчить про значні «збої» у реалізації специфічних функцій сім'ї, недосконалість й неефективність багатьох інститутів суспільства [6, с.36].

Виділяють такі тенденції подальшого розвитку сучасної сім'ї: збільшення кількості розлучень; збільшення кількості неповних сімей і дітей, народжених поза шлюбом; зменшення середньої тривалості шлюбу; відкладення часу вступу до шлюбу; проживання подружніх пар без оформлення шлюбу; зменшення розмірів сім'ї і народжуваності дітей з подальшим старінням населення та навіть його депопуляцією; збільшення кількості самотніх людей, які не одружуються; зменшення кількості повторних

шлюбів тощо [5, с. 203].

Ліквідація цих «збоїв», особливо в складних умовах соціально-економічної й постіндустріальної трансформації, можлива лише шляхом комплексної соціально-демографічної політики, спрямованої на зміцнення інституту сім'ї на засадах інтеграції найкращих зразків сучасної ідеології сімейного будівництва в шлюбно-сімейні традиції українського народу. Необхідно, з одного боку, формування в суспільній свідомості суспільних та особистих цінностей, орієнтованих на міцну, гармонійну сім'ю, відповідальне ставлення до всіх членів родини, міцний шлюб, заснований на принципах відповідальності, любові, взаємоповаги як неодмінний атрибут щастя та успіху в житті людини; а з іншого – створення соціально-економічних передумов для функціонування і розвитку сім'ї, підвищення її стабільності [6, с. 36-37].

Алкоголізм в сім'ї є однією з тих проблем, що сильно впливає на розвиток дітей, що в них виховуються. Алкоголізм руйнує життя майбутньої сім'ї дитини, при досягненні зрілого віку 65-80% синів стають алкоголіками або наркоманами. Для дівчаток співвідношення менше, але вони більш піддаються впливу суспільства. Для дітей алкоголізм батьків особливо болючий і може призвести до психологічних порушень, в кращому випадку – до постійних стресів і неврозів. Дітям алкоголіків доводиться звикати жити в атмосфері брехні і постійної недомовленості, тому їх психіка стає нестійкою. Питуші мати чи батько у тверезому стані використовують дітей в якості якоря для утримання себе від остаточної деградації. А у п'яному вигляді про них просто забувають, або навпаки - докучають надмірною опікою. З раннього віку таким дітям доводиться соромитися своїх батьків, багато хто навіть спочатку не розуміють, чому. Дана ситуація відрізняє їх від однолітків з нормальних сімей, і вони насилу будують свої відносини з оточуючими.

Але шкода від пияцтва батьків не обмежується лише соромом і замкнутістю характеру їхніх дітей. У сім'ях, де є алкоголіки, нерідкі бійки і пряме насильство над дітьми – психологічні знущання, приниження і побої. Діти відчують страх як перед батьками, так і за їх здоров'я і життя. Не дивно, що такі діти невпевнені у своєму майбутньому. Від безсилля що-небудь змінити в своєму житті вони або ховають свою проблему за агресією, або йдуть в уявний світ. Діти в родині алкоголіків подібні цуценяті, якого то гладять, то штовхають, то просто не помічають. Вони не можуть зрозуміти, що повинні робити, щоб їх любили батьки. Більше того, малолітнім членам сім'ї доводиться оберігати від сторонніх ганебну сімейну таємницю, інакше вони постраждають від презирства і жорстокості однолітків.

Якими б не були батьки, їх авторитет для дитини має величезне значення, і даний член сім'ї повністю копіює стереотип поведінки дорослих. Тільки в підлітковому віці у дітей з'являються інші кумири і авторитети, але і тоді юні нащадки алкоголіків підсвідомо наслідують батьківську поведінку. Такий стереотип в більшості випадків залишається на все життя, тому діти з питущих сімей самі рано починають випивати. У розвитку пристрасті до алкоголю важливу роль відіграють і спадковість, і неправильне виховання, і психічна неповноцінність дітей, народжених від питущих батьків.

Діти алкоголіків більш схильні до наркоманії та безшлюбності. За даними опитування тільки 56% хлопчиків і 60% дівчат із сімей алкоголіків утримувалися від вживання наркотиків. Діти, виховані в сім'ях людей, що зловживають спиртним, набагато

рідше одружуються, ніж їх однолітки з непитущих сімей, тому що вони менш адаптовані до соціальних відносин.

Дорослі діти алкоголіків виносять з неспокійного дитинства численні комплекси, низьку самооцінку і тривожність, що дуже заважає їм у житті. Тому потрібно своєчасно надати допомогу сім'ї, де присутній алкоголізм, особливо – дітям. Якщо ця допомога буде надана вчасно, діти з сімей алкоголіків мають шанси вирости повноцінними людьми, адекватними по відношенню до себе і людям [8].

Як наслідок алкоголізму в сім'ї, іншою великою проблемою в сучасних українських сім'ях є насильство. Найстрашніше в сім'ях даного типу те, що діти, які в них виховуються можуть зазнавати жорстокого відношення до себе, а інколи і побоїв.

Статистичні дані свідчать, що діти, які зазнали жорстокого ставлення зі сторони батьків, мають специфічні фізичні та психологічні вади: поганий стан здоров'я, нервові порушення, затримки психічного розвитку. Більшість з них має складний характер, відхилення в поведінці, особистісні конфлікти. Водночас всі вони є «групою ризику» стосовно соціальної адаптації. [7, с. 139]

Для попередження і вирішення проблеми девіаційних форм сім'ї не обійтись без втручання самого суспільства, в якому дана проблема існує. Багато вечних, з різних галузей, вивчаючи сутність та особливості девіаційних сімей, намагалися запропонувати шляхи вирішення даної проблеми та способи попередження її негативних наслідків для суспільства.

Щодо алкоголізму в сім'ї, важливе значення відіграє просвітницька робота, задля підвищення компетентності громадян у даній проблемі. Просвітницька робота повинна базуватися на наступних засадах:

- боротьба з пияцтвом є державним завданням, яка потребує постійної цілеспрямованої уваги відповідних відомств, відповідальності та контролю; ця боротьба має економічні, медичні, адміністративно-правові, педагогічні, культурно-релігійні та інші аспекти;
  - антиалкогольна пропаганда є службовим обов'язком медичних працівників усіх рівнів, перш за все психіатрів, невропатологів, наркологів, дитячих та підліткових лікарів, терапевтів;
  - попереджувальна робота щодо шкідливості спиртних напоїв повинна починатися з раннього дитинства, тобто ще в родині, і поступово охоплювати молодь на всіх вікових етапах її розвитку, з акцентом на підлітковий вік;
  - особливої уваги потребують контингенти населення, серед яких пияцтво має особливо серйозні соціально-економічні та медичні наслідки (вагітні жінки, матері, що годують немовлят, шкільна та студентська молодь, виробничі працівники);
  - антиалкогольні заходи повинні мати комплексний і регулярний характер і базуватися на наукових, насамперед медико-соціальних, аспектах [4, с. 35].
- Велике значення також відіграє роль медицини, адже алкоголізм – це захворювання, тому його необхідно лікувати за допомогою відповідних фахівців та методів. Також важливою є робота психологів задля психологічної допомоги не тільки хворому, але й його родині. Незамінними в даній ситуації є соціальні працівники, які безпосередньо займаються допомогою даним типам сімей.

Висновки. Вживання алкогольних напоїв із шкодою для здоров'я викликає численні негативні соціальні та медичні наслідки, приводить до фізичної і моральної деградації як окремої людини, так і складає загрозу безпеки суспільства в цілому. Ще однією

ознакою гострості проблеми є те, що з кожним роком до зловживання алкоголем приєднуються все більше жінок і підлітків. Що відгукнеться в майбутньому на здоров'ї наших нащадків.

Поширення девіаційних форм сім'ї в сучасності супроводжується негативними наслідками для всього суспільства, особливо для наших нащадків. Різноманітна девіаційна поведінка, яку діти протягом всього життя спостерігають у своїх батьків сприяє психологічним, інтелектуальним та фізичним порушенням їх розвитку, що в майбутньому може негативно відобразитися на розвитку всього суспільства. На мою думку, до основних шляхів попередження даної проблеми можна віднести: організація ефективно соціальної допомоги з боку держави та відповідно побудова щодо цього соціальної політики; просвітницька робота певних установ, щодо особливостей і наслідків певної девіаційної поведінки для сім'ї, особливо для дітей; також основною умовою регулювання даної ситуації є залучення фахівців з різних сфер для всебічного впливу на проблему.

Проте не дивлячись на всі форми девіацій, можна стверджувати, що традиційний сімейний спосіб життя в Україні збережено, сім'я продовжує виконувати свої специфічні функції – забезпечення відтворення поколінь людської спільноти. Хоча форма сімейних об'єднань, шлюбних стосунків трансформується, стає більш різноманітною, переважна більшість дітей народжується у батьків, які перебувають в шлюбі, і виховується в повній сім'ї, де проживають з батьком і матір'ю. Однак є певні соціально-демографічні явища, сучасні масштаби яких свідчать про несприятливі умови існування сім'ї, деформацію її специфічних функцій – велика чисельність дітей-сиріт, поява соціально дезадаптованих «дітей вулиці», значний відсоток неповних сімей серед сімейних осередків з дітьми, нестабільність шлюбних відносин. В умовах сучасної України ці явища можна вважати кризовими проявами, що виходять за межі постіндустріальної трансформації та засвідчують серйозні «збої» у механізмі реалізації основних функцій сім'ї.

Список використаної літератури

1. Амджадін Л. Трансформаційні зміни інституту сім'ї та шлюбних відносин в українському суспільстві: гендерний аналіз // Л.Амджадін // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 3. – С.60-76
2. Веред І.С. Соціологія девіантної поведінки: Навчальний посібник / І.С.Веред, Ю.В.Кушнір. – Донецьк: КІЦ, 2013. – 192 с.
3. Децик О.З., Карпінєць І.М., Курманська Л.Г. Організація заходів профілактики алкогольної залежності лікарями загальної практики/сімейної медицини: Методичні рекомендації. – Київ: ДУ «Український центр наукової медичної інформації та патентно-ліцензійної роботи МОЗ України», 2012. – 29 с.
4. Ганич О.М., Ганич Т.М., Ганинєць П.П. Алкоголь і куріння: у путях рабської залежності. – Ужгород, 2009. – 128с.
5. Лукашевич М.П. Соціологія сім'ї: підручник / М.П.Лукашевич, Ф.Ф.Шандор. – К.: Знання, 2013. – 223с.
6. Слюсар Л.І. Сім'я в сучасній Україні: інституційна криза чи постіндустріальна трансформація? //Демографія та соціальна економіка. –2007. №1 с.37-38
7. Про становище сімей в Україні: Доповідь за підсумками 1999 року. – К.: Український інститут соціальних досліджень., 2000. – 212 с.
8. <http://ua.enter-life.ru/pages/diti-alkogolikiv.html>

Борщ Константин Константинович

кандидат социологических наук, доцент
кафедра социологии и социальной работы
Государственное высшее учебное заведение
«Ужгородский национальный университет», Ужгород, Украина

АЛКОГОЛИЗМ КАК ФОРМА ДЕВИАНТНОГО СЕМЕЙНОГО ПОВЕДЕНИЯ: ПОСЛЕДСТВИЯ И СРЕДСТВА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ

Девіація в різних формах являється дуже поширеним явищем. Тенденція к відхиленню от общепринятых правил поведения имеет давнюю историю, она появилась одновременно с зарождением человечества. Уже тогда общество ставило на ее пути какие-то препятствия, которые удерживали людей от поступков, которые противоречат представлениям людей о правилах поведения. Семейные девиации же представляют угрозу для нормального существования и развития семейных отношений. Также под угрозой находится процесс первичной социализации детей. Поэтому, в статье раскрыта сущность явления алкоголизма в современных украинских семьях, а также значительное внимание уделено методам и направлениям преодоления и противодействия алкоголизму. И поэтому, проблема девиационных форм семьи актуальна в современном украинском обществе, поэтому она требует детального изучения и анализа.

Ключевые слова: семья, семейные отношения, девиация, алкоголизм.

Borshch Kostyantyn

Candidate of Sociological Sciences, Ph.D., Assistant Professor
Department of Sociology and Social Work
State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

ALCOHOLISM AS A FORM OF FAMILY DEVIANT BEHAVIOR: EFFECTS AND COUNTERMEASURES

Deviation in various forms is very common. The tendency to deviation from accepted rules of behavior has a long history, it appeared simultaneously with the emergence of humanity. Family deviations threaten the existence and development of normal family relations. Also threatened is the process of primary socialization of children. The article reveals the essence of alcoholism phenomenon in the modern Ukrainian family and focuses on the areas and

methods of overcoming and combating alcoholism. It is extremely acute problem, the marginalization of families takes place because of social pathologies such as alcoholism, drug addiction, violence, rapid population stratification. This leads to the spread of dangerous social phenomenon of social orphans due to parents neglect of family duties, particularly the emergence of marginal groups – the "street children" who are engaged in vagrancy and begging. Distribution of child homelessness and neglect is one of the most acute social problems of modern Ukraine and demonstrates significant "failures" in the implementation of specific family functions, inefficiency and inadequacy of many institutions of society. There are further trends of the modern family: 1) increase the number of divorces; 2) increasing the number of single-parent families and children born out of wedlock; 3) reduction of average length of marriage; 4) deposition time of marriage; 5) accommodation couples without marriage registration; 6) reducing the size of the family and the birth of children, followed by aging and even its depopulation; 7) increase the number of single people who do not marry; 8) reduction the number of second marriages and so on.

Key words: family, family relationships, deviation, alcoholism.